

**ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ
РОМАНУ – БІОГРАФІЇ М. СЛАБОШПИЦЬКОГО
«ЩО ЗАПИСАНО В КНИГУ ЖИТТЯ:
МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ ТА ІНШІ»**

А. Є. Черниш, канд. філол. наук

*Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, м Суми, 40002, Україна*

E-mail: anna_chernysh@ukr.net

Стаття присвячена виявленню жанрових особливостей роману-біографії М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші», що засвідчують новітні формації у формо- та змістоструктуруванні біографічного матеріалу. На основі роману-біографії про М. Коцюбинського з'ясовано, що своєрідність жанрової «оркестровки» роману суголосна стильовим тенденціям цього твору. Множинність наративних структур спонукає до виявлення самонарації героя, гетеродієгетичної розповіді автора-наратора й гомодієгетичного наративу окремих «голосів». Хронотопіку роману М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» становлять в основному простір рідного дому, Кононівки, Чернігова й острова Капрі, формуючи крапковану, уривчасту специфіку художньої біографії. Інтертекстуальність твору представлена системою міжетекстових взаємозв'язків (паратекстуальністю, метатекстуальністю, архітекстуальністю).

Ключові слова: жанр, стиль, інтертекстуальність, хронотоп, наратологія.

Вступ. Творчість М. Слабошпицького – одного з найпотужніших українських біографістів – займає вагому нішу у сучасному художньо-літературному просторі. Його романи-біографії презентують новітні формації у формо- та змістоструктуруванні, становлячи унікальну жанрово-стильову систему новотворів за рахунок жанрових контамінацій і модифікацій як результату міжжанрових дифузій. Відтак його біографічні твори спонукають до пошуків нетрадиційного алгоритму літературознавчого аналізу з залученням новітніх методологій (інтертекстуальності, інтермедіальності, наратології, особливостей хронотопу тощо), позаяк біографічний роман-есе, роман-колаж, власне роман-біографія, біографія, оркестрована на дев'ять голосів, роман-ревію як особливі жанрові різновиди сучасної епіки вимагають нестандартних підходів до їхнього прочитання й інтерпретації. Така жанрова полігамність текстоконструкцій є наслідком гнучкості й еластичності роману як жанру, й у творчості М. Слабошпицького супроводжується глибоким психологічним, філософським й інтелектуальним наповненням. Позаяк у літературознавстві на сьогодні відсутні наукові студії з творчого доробку М. Слабошпицького, можна стверджувати про беззаперечну **актуальність** представленої статті, що зумовлена синтезованим підходом у дослідженні жанрових і стильових особливостей роману «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші».

Мета статті – з'ясувати жанрову специфіку роману-біографії, оркестрованого на дев'ять голосів, а також встановити стильову залежність текстоконструкцій від особливостей жанрової «оркестровки» художнього твору. Поставлена мета вимагає реалізації таких завдань: 1) окреслити теоретичні аспекти міжжанрової дифузії; 2) охарактеризувати ключові наратологічні, хронотопні й інтертекстуальні аспекти роману, що формують його стильову специфіку.

Об'єкт дослідження – роман М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші». **Предмет дослідження** – специфіка жанротворення біографічного роману, оркестрованого на дев'ять голосів, а також стильові доміанти аналізованого твору, виражені системою хронотопних, інтертекстуальних і наратологічних особливостей прозопису.

Відповідно до напрямку дослідження в роботі використані як загальні **методи наукового дослідження** – аналіз, синтез, інтерпретація, – так і літературознавчі – біографічний, історико-культурний; аналіз своєрідності поетикальної системи вимагав застосування елементів теорії інтертекстуальності, хронотопу й наратології.

Результати дослідження. Стильові можливості біографічної прози М. Слабошпицького неоднорідні, досить різнопланові, зорієнтовані на жанровий підвид твору. У руслі сучасних тенденцій романотворення написана художня біографія М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші», специфіку текстотворення якого, зокрема його наратологічного аспекту, доцільно розглядати з позицій авторського розуміння цього жанру: «У новочасному романі ігноруються майже всі освячені дотеперішньою літературною практикою канони, відгетьковуються випробувані технології, постійно оновлюється оркестрація повісткування» [4, с. 7]. Відтак жанрова своєрідність роману-біографії зумовлена розпорошеністю голосів-блоків як окремих жанрових сегментних одиниць, у різних випадках наближених до сповіді, спогаду (Михайло Коцюбинський, Володимир Самійленко), до узагальнення (Сергій Єфремов), характеристики-аналізу-критики (Євген Чикаленко, Михайло Могіляньський, Володимир Винниченко), розповіді й оповіді (Жінка, що забажала лишитися невідомою, Біограф), підпорядкованих нарративним стратегіям біографії. За рахунок подібної внутрішньонаративної взаємодії в межах жанру роману-біографії логічно виникає питання про жанрову особливість чи жанрову специфіку модифікованого художньо-біографічного твору про Михайла Коцюбинського. З цього приводу Я. Голобородько зауважує: «“Що записано в книгу життя” являє собою нарративну форму, яку я номінував би на статус роману-полімонологу, оскільки текст сумлінно згруповано за принципом партитури монорозповідей. На число таких мономовців, монорозповідачів указує авторська ідентифікація жанру книжки – «біографія, оркестрована на дев'ять голосів» [1, с. 2]. Такий «змішаний», або модифікований, жанр характерний здебільшого для модерної та постмодерної, а також метамодерної епохи як наслідок експериментування із зовнішньою формою та внутрішньо-змістовим наповненням твору за рахунок інтермедіально-інтертекстуальних зв'язків, що нерозривно пов'язані з елементами наратології й хронотопу. Змістовий вектор жанрової оркестровки роману «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» цілком логічно вимагає реалізації монологів-голосів, свідомо відокремлених автором одне від одного з метою створення щільної і цілісної монорозповіді з системою внутрішніх мікроголосів. Подібне оркестрове суголосся сприяє витворенню багатоаспектності образу Михайла Коцюбинського.

На основі біографії Михайла Коцюбинського як цілісної і неподільної біографіми вибудовується стрижнева сюжетна канва, що поглиблюється за рахунок елементів інших, близьких до художньої біографії, однак не тотожній їй жанрів, таких як мемуаристика, нефікційна література, архівна лектура, представлена спогадами, епістолярієм, фактажем тощо. Звідси набуває правдивості теза Ц. Тодорова, який зауважує: «Новий жанр завжди є трансформацією одного чи кількох старих жанрів: через інверсію, через переміщення, через комбінування» [7, с. 25], уповні накладаючись на біографічну матрицю біографічного роману, в основу якої закладено комплекс достовірних фактів, матеріалів, документів – біографем, осмислений в авторській рецепції, доповнений і розширений письменницьким домислом, що трансформується у специфічну видо-жанрову конструкцію художнього твору.

Жанрова неоднорідність й неоднозначність роману М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» цілком закономірно породжує нестандартні нарративні стратегії твору, що відзначається синкретичною нарративною технікою текстоконструкції. З огляду на множинність наратологічного дискурсу художньої біографії про Михайла Коцюбинського доцільно виокремлювати декілька способів укладання художнього нарративного світу роману: самонарацію

героя, гетеродієгетичну розповідь автора-наратора й гомодієгетичний наратив окремих «голосів», специфічною особливістю яких є розповідання не лише про героя, а й саморозкриття своїх світоглядних настанов. У такий спосіб М. Слабошпицький витворює метанаративне текстове полотно.

У наративному просторі роману-біографії про Михайла Коцюбинського переважають фабульні деформації, викликані маніпуляціями з художнім часом, довільним переміщенням ключових подій із життя героя. Наративний дискурс роману М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» тяжіє до психологічного розповідання. Прикметно, що події не виступають у творі організуючим центром наративу, вони лише допомагають розкрити психологічні причинно-наслідкові зрушення в душі письменника.

Третьоособова гетеродієгетична інтродієгетична нарація матеріалізується через наратора-Біографа, а гомодієгетична оповідь – через «голоси» інших героїв роману. В гетеродієгетичній нарації Біографа роману на тому самому дієгетичному рівні функціонують й оповіді свідків розгортання життєвої дороги Михайла Коцюбинського – Сергія Єфремова, Євгена Чикаленка, Володимира Самійленка та ін. У такий спосіб М. Слабошпицький витворює різновекторний наративний текстовий дискурс.

Об'ємність образу Михайла Коцюбинського досягається шляхом внутрішньої фокалізації, представленої, перш за все, через саморозповідання, що являє собою психонарацію в першоособовому наративі. У контексті самонарації актуальним видається аналіз самонаратованого монологу, що почасти нагадує потік свідомості, ліричну сповідь, драматизований самоаналіз. Наприклад: «Мені здається, що я був би набагато щасливішим, якби не розумів суті речей. Важко жити, постійно шукаючи – і здебільшого не знаходячи – точки опори і навколо себе, і в собі» [5, с. 243]; «Я вже не мав сил жити. Мені треба було кудись заховатися від життя» [5, с. 31]. Такий монологічний наратив наділений авторитарністю щодо інших наративів роману-біографії, оскільки умовиводи, погляди, судження героя про своє життя важать значно більше, ніж оповідь, скажімо, Михайла Могилянського, Сергія Єфремова чи Володимира Самійленка.

Важливо, що для урівноваження оцінок творчого портрета Михайла Коцюбинського, авторів-наратору доводиться втручатися в дієгезис твору, непомітно, приховано коментувати ситуації й події, а також причини тих чи інших оцінних думок персонажів. Таким чином, епізодично в наративному дискурсі роману актуалізується гіпотеза подвійного голосу (М. Ткачук), згідно з якою «вільний непрямий дискурс виникає із змішування двох голосів чи мовних ситуацій – наратора і персонажа» [6, с. 30], що закономірно демонструє псевдомемуарний характер роману-біографії М. Слабошпицького.

Михайло Коцюбинський у біографічному романі М. Слабошпицького постає людиною вельми емоційно стриманою, утаємниченою, безконфліктною, часом непомірно закритою. Це зумовило крапковану, уривчасту специфіку художньої біографії, в якій ідеться про героя в контексті соціально-історичного часу кінця XIX століття, уявлення про який формують інші герої-голоси з цього твору. Суто біографічні дані про життя і творчість Михайла Коцюбинського автор моделює на основі куцої автобіографії, а екзистенцію героя вимальовує за рахунок промовистих епізодів, матеріалом для яких є, за словами автора твору, художня псевдомемуаристика, псевдоспогади Євгена Чикаленка, Сергія Єфремова, Володимира Винниченка, Михайла Могилянського та інших героїв роману.

Хронотопну картину роману як одного з ключових стильових компонентів формує простір рідного дому, що є не лише тлом дії, а й виступає чинником, що активно творить героєву свідомість, відповідає за почуття й емоції, формує характер персонажа. Прикметно, що затишок батьківського дому Михайло Коцюбинський знаходить і в сімейному житті. Дружина Віра Устимівна всіляко відгороджує чоловіка від фізичної роботи, самостійно вирішує буденні справи тощо. Таким чином

простір батьківської хати знаходить логічне продовження у просторі власної сім'ї як втіленні комфорту, безпеки й затишності.

Ключову хронотопіку роману «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» формує простір Кононівки, де герой перебуває у душевній і фізичній гармонії, зчеплюється воедино з природою, віднаходить сили для творчості, відновлює здоров'я. Прикметно, що Кононівка у творі виступає ще й сильним екзистентом, що впливає на психоемоційне відновлення письменника від сімейної драми. «У полях забуваєш, що десь є Государственная дума, Цензурний комітет, статистичне бюро, інтриги, інсинуації, плітки – усе це даленіє на самісінький краєчок пам'яті і стає геть нереальне, мов картина з давнього сну» [5, с. 36], – фіксує думки головного героя М. Слабошпицький. У такий спосіб автор моделює не лише психосвіт героя (у тому числі його картину світу, його світогляд та світовідчуття), а й надає характеристики тому соціально-історичному часу, з яким герой себе співвідносить.

У романі М. Слабошпицького на рівні з Кононівкою функціонує інший геополітичний і геокультурний простір – острів Капрі. Він різко контрастує з чернігівським оточенням героя у своїй екзотичності, незвичності публіки, можливості побути наодинці з власними думками: «На Капрі я мовби відчинив двері в зовсім інший день, про який лишень підозрював, але не міг увявити його після сірих і понурих чернігівських днів, що стояли в пам'яті, мовби жорстокі докори мені невідь за що! [5, с. 228]. Генетично це Чужий простір для героя, однак перебування в ньому приносить насолоду й задоволення. З позиції сприйняття зовнішнього простору внутрішнім (за Н. Копистянською) Капрі Михайлом Коцюбинським сприймається як локально Чужий, але внутрішньо Свій простір. Італійський острів дарує письменникові не лише красу й чистоту, а й формує відчуття затишку, безпеки, гармонії. Створення опозиції Свого/Чужого простору в романі М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський» є одним із засобів психологізації головного героя.

Інтертекстуальність вносить свої стильові акценти у роман про Михайла Коцюбинського, представлена широкою гамою міжтекстових взаємозв'язків – паратекстуальністю, метатекстуальністю, архітекстуальністю. Інтертекстуальні конструкції у романі-біографії М. Слабошпицького по-особливому організують літературний твір, сприяють максимальній адаптації реципієнта до цілісного сприйняття художнього образу Михайла Коцюбинського, витворенню специфічної картини світу та соціально-історичного контексту. Назва роману – найяскравіший доказ присутності інтертексту у романі, позаяк лаконічний і прозорий заголовок налаштовує реципієнта на прямолінійний зв'язок твору з новелою М. Коцюбинського «Що записано в книгу життя». Це своєрідна назва-анонс, що сприяє випереджальній інтерпретації непростій долі головного героя й витворює відповідну важку емоційну атмосферу.

На інтертекстуальне обрамлення роману впливає також низка підібраних автором епіграфів. Як зауважує О. Куцевол, «серед внутрішньотекстових зв'язків першою є взаємодія двох інтекстів – епіграфа й назви твору, що перебувають у тісній кореляції: назва – це своєрідний натяк на тему, а епіграф – на ідею, за допомогою нього доповнюється інформаційна неповнота першого компоненту» [2, с. 24]. Добірка епіграфів акцентує на ключових для автора позиціях моделювання образу Михайла Коцюбинського. Вміщені у романі епіграфи потребують компетентного дешифрування. Наприклад, епіграф «Те, що про людей говорять, правдиво це чи ні, посідає таке ж саме місце в їхній долі, як і їх вчинки» (Віктор Гюго) [5, с. 5] усунує координується з особливістю жанрової архітектоники роману – його псевдомемуарністю, що ґрунтується на засадах спогадів, внутрішніх і зовнішніх інтенцій і рефлексій. Л. Оляндер, аналізуючи роман М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» зауважувала, що «вони (епіграфи. – А. Ч.) складають певний триптих філософського самопрочитання

автором власного твору, висловлення ним своїх поглядів через інтертекст, і водночас слугують дороговказом у лабіринтах романного смислу та запрошенням реципієнта до діалогу» [3, с. 144]. Отже, назви, епіграфи, епістолярні та мемуарні вкраплення у романі М. Слабошпицького, присвяченого постаті М. Коцюбинського, логічно впорядковують структурно-композиційну організацію твору в інтертекстуальному ключі, становлячи присутній стильовий аспект обраного для аналізу твору.

Висновки. Отже, жанрово-стильова специфіка художньо-біографічного роману М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» полягає в модифікованості письма, спричиненої міжжанровими проникненнями, дифузійми, компіляціями. Біографія, оркестрована на дев'ять голосів, – це особлива жанрова текстоконструкція, що передбачає опору на біографіями – автобіографію, епістолярій, спогади тощо, засвідчуючи вихід художньої біографії в матрицю ажанрових творів. Формо-змістовий компонент, що витворює жанрову специфіку твору, залежить від прийому текстової розпорошеності, знаходячи формальний вияв у «голосах»-візях-особах, засвідчуючи літературний експеримент.

Жанрова своєрідність роману М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» детермінує сюжетно-композиційний лад твору, впливаючи на моделювання образів-прототипів, вимагаючи кореляції художнього часу і простору, специфікуючи нарративні стратегії. Наявні у творі часопросторові, нарративні й інтертекстуальні конструкції підкреслюють жанрову модифікованість прозопису українського біографіста.

GENRE AND STYLISTIC FEATURES OF THE NOVEL - BIOGRAPHY «THINGS RECORDED IN THE LIFE BOOK: MYKHAILO KOTSUBYNSKYI» BY M. SLABOSHPYTSKYI

*A. E. Chernysh, PhD, Associate Professor
Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University,
87, Romenska Str., 40002, Sumy, Ukraine
E-mail: anna_chernysh@ukr.net*

The article is dedicated to genre features of the novel-biography by M. Slaboshpytskiy «Things Recorded in the Life Book: Mychailo Kotsubynskiy» demonstrating new formations in form and text constructions on biographical material. Based on the novel biography of M. Kotsyubynskiy it is found out that originality of the genre «orchestration» of the novel is consonant with stylistic tendencies of this work. The multiplicity of narrative structures leads to self-narration of the hero and other forms of narration such as heteronarration of the author-narrator and homonarration with individual «voices». The chronotope of M. Slaboshpytskiy's novel «Things Recorded in the Life Book: Mychailo Kotsubynskiy» basically forms the space of native home, Kononovka, Chernihiv and Capri, forming the ragged peculiarity of the arts biography. Intertextuality is presented on the system of different text relationships (paratextuality, metatextuality, arhitextuality).

Key words: genre, style, intertext, chronotope, narratology.

ЖАНРОВО-СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА-БИОГРАФИИ М. СЛАБОШПИЦКОГО «ЧТО ЗАПИСАНО В КНИГУ ЖИЗНИ: МИХАИЛ КОЦЮБИНСКИЙ И ДРУГИЕ»

*A. E. Chernysh, канд. филол. наук
Сумской государственной педагогической университет им. А. С. Макаренко,
ул. Роменская, 87, г. Сумы, 40002, Украина
E-mail: anna_chernysh@ukr.net*

Статья посвящена исследованию жанровых особенностей романа-биографии М. Слабошпицкого «Что записано в книгу жизни: Михаил Коцюбинский и другие», подтверждающих новейшие формации в формальных и содержательных структурах биографического произведения. На основе романа-биографии о М. Коцюбинском выявлено, что своеобразие жанровой «оркестровки» романа созвучно со стилевыми тенденциями этого произведения. Множественность нарративных структур побуждает к выявлению самонаррации героя, гетеродиегетичному типу повествования автора-рассказчика и гомодиегетичного нарратива отдельных «голосов». Хронотопика романа М. Слабошпицкого «Что записано в книгу жизни: Михаил Коцюбинский и другие» составляет в основном пространство родного дома, Кононовка, Чернигов и остров Капри, формируя точечную, урывчатую специфику художественной биографии. Интертекстуальность произведения представлена системой межтекстовых взаимосвязей (паратекстуальность, метатекстуальность, архитекстуальность).

Ключевые слова: жанр, стиль, интертекстуальность, хронотоп, наратология.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голобородько Я. Українська література як філософія відкриття. Рефлексії над новим романом Михайла Слабошпицького – лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка / Я. Голобородько // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – № 6. – С. 2-7.
2. Куцевол О. Осмислення читачами епіграфа літературного твору як засобу експлікації інтертекстуальності / О. Куцевол // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Філологія.– Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, 2009. – С. 20–25.
3. Оляндер Л. Роман М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя»: Михайло Коцюбинський та інші голоси письменників / Л. Оляндер // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія літературознавство / за ред. М. П. Ткачука. – 2014. – Вип. 39. – С. 141–145.
4. Слабошпицький М. Де шукати сучасний стиль? Штрихи до портрета Надії Степули / М. Слабошпицький // Літературна Україна. – 2013. – 18 липня. – С. 6–7.
5. Слабошпицький М. Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші: роман / Михайло Слабошпицький. – К. : Ярославів Вал, 2012. – 352 с.
6. Ткачук М. Наратологічний словник / О. Ткачук. – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.
7. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Пер. з франц. Є. Марічева. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 162 с.

LIST OF REFERENCES

1. Holoborod'ko Ya. Ukrayins'ka literatura yak filosofiya vidkryttya. Refleksiyi nad novym romanom Mykhayla Slaboshpyts'koho – laureata Natsional'noyi premiyi Ukrayiny imeni Tarasa Shevchenka [Ukrainian Literature As a Discovery Philosophy. Reflections On a New Novel by M. Slaboshpytskiy]. *Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli*. 2013, No. 6, p. 2-7. (in Ukrainian).
2. Kutsevol O. Osmyslennya chytachamy epihrafa literaturnoho tvoruh yak zasobu eksplikatsiyi intertekstual'nosti [Readers' Understanding Epigraph of Literary Work As a Mean of Intertextuality Explication]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Filolohiya*. 2009, p. 20-25. (in Ukrainian).
3. Olyander L. Roman M. Slaboshpyts'koho «Shcho zapysano v knyhu zhyttya»: Mykhaylo Kotsyubyns'kyi ta inshi holosy [What Is Written In the Book Life Mykhailo Kotsiubynskyi and others: the Writers' Voices]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka*, 2014, No. 39, p. 141-145. (in Ukrainian).
4. Slaboshpyts'kyi M. De shukaty suchasny styl'? Shtrykhy do portreta Nadiyi Stepuly [Where We Can Find Modern Style? Strokes to the Portrait of Nadia Stepula]. *Literaturna Ukrayina*, 2013, 18 lypnya, p. 6-7. (in Ukrainian).
5. Slaboshpyts'kyi M. *Shcho zapysano v knyhu zhyttya: Mykhaylo Kotsyubyns'kyi ta inshi* [Things Recorded In the Life Book: Mykhailo Kotsiubynskyi And Others]. Kyiv, 2012, 352 p. (in Ukrainian).
6. Tkachuk M. *Naratolohichnyy slovnyk* [Narrative Dictionary]. Ternopil', 2002, 173 p. (in Ukrainian).
7. Todorov Ts. *Ponyattya literatury ta inshi ese* [Notion of Literature And Other Essays]. Kyiv, 2006, 162 p. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 25 січня 2015 р.